

**М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык илимий-изилдөө
университети**

Б.Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университети

Д 08.24.707 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УОК 338.4 (575.2)

Хубиева Светлана Аминовна

Кыргыз Республикасында мамлекеттик кызматтарды санариптештирүү

08.00.06 – улуттук жана аймактык экономика

Автореферат

экономика илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн
жазылган диссертациянын

Бишкек – 2025

Диссертациялык иш «М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университети» Илимий-изилдөө университетине караштуу экономика илимий-изилдөө институтунда аткарылган.

Илимий жетекчиси:

Абдыров Төлөнбек Шакирович
Экономика илимдеринин доктору, Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын профессору

Расмий оппоненттери:

Алдыңкы уюм:

Диссертацияны коргоо 2025-жылдын 18-июнунда, 720023, Бишкек ш., Тоголок Молдо көчөсү, 58 дареги боюнча «М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз Экономикалык университети» Илимий-изилдөө университетинин Д 08.24.707 диссертациялык кеңешинин отурумунда өтөт.<https://vcl.vak.kg/b/102-mse-zzg-o48>

Диссертация менен «М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз Экономикалык университети» илимий-изилдөө университетинин китепканасынан таанышууга болот (720033, Бишкек ш., Тоголок Молдо көч., 58).

Аннотация « ____ » _____ 2025-ж. жөнөтүлдү

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы, экономика
илимдеринин кандидаты

Окенова А.О.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу. Заманбап шарттарда санариптик трансформация өлкөлөрдүн өнүгүүсүндө негизги орунду ээлейт. Санариптик технологияларга глобалдык өтүү доорунда мамлекеттик кызматтарды санариптештирүү өзгөчө мааниге ээ болуп жатат, бул жарандарга кызмат көрсөтүүнүн сапатын гана эмес, мамлекеттик башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатууга, айкындуулукту, жеткиликтүүлүктү жана мамлекет менен анын жарандарынын ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн ылдамдыгын жогорулатууга өбөлгө түзөт.

Салттуу бизнес практикасынан алардын санариптик кесиптештерине өтүү экономикалык агенттердин бардык категорияларында: мамлекеттерде, компанияларда жана үй чарбаларында байкалат. Бул азыр көптөгөн өлкөлөр жана коммерциялык структуралар үчүн негизги стратегиялык артыкчылыктардын бири болуп саналган санариптик трансформацияга олуттуу кызыгууну жаратат. Ачылып жаткан мүмкүнчүлүктөрдүн масштабы боюнча азыркы өзгөрүүлөрдү өнөр жай революциясы менен салыштырууга болот деп эсептешет.

Аналогдук маалыматтарды санариптик форматтарга которуу, интернет байланышын өнүктүрүү, компьютерлердин эсептөө кубаттуулугун жогорулатуу жана санариптештирүүнүн башка аспектиери экономикалык илимдер жана башка илимий дисциплиналар тармагындагы изилдөөлөр үчүн эбегейсиз мүмкүнчүлүктөрдү түзөт.

Кыргыз Республикасында санариптештирүү жана санариптик трансформациялоонун жаңы улуттук концепциясы ишке киргизилип, мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү процесси мамлекеттик саясаттын артыкчылыктуу багытына айланууда. Бирок, позитивдүү тенденцияларга карабастан, санариптештирүү процессине тоскоол болгон көйгөйлөр жана чектөөлөр да бар, аларды жоюу үчүн илимий анализди жана тиешелүү сунуштарды талап кылат.

Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнү жөнгө салуунун теориясын жана практикасын изилдөө аны калыптандыруу жана ишке ашыруу процесстери жетиштүү изилденбегендигин көрсөтүп турат. Бул мамлекеттик башкарууну санариптештирүүнүн учурдагы абалын толук баалоону жана мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдүн натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн орто мөөнөттүү келечекте кабыл алынышы керек болгон негиздүү практикалык кадамдарды аныктоону кыйындатат. Бул көйгөйлөр мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү чөйрөсүндөгү процесстерди андан ары өркүндөтүү үчүн теориялык жана практикалык негиздерди иштеп чыгуунун маанилүүлүгүн жана зарылдыгын белгилейт.

Мамлекеттик кызматтарды санариптештирүү деңгээли менен мамлекеттик башкаруунун сапатынын ортосунда түздөн-түз себеп-натыйжа байланышы бар. Ал эми мамлекеттик башкаруунун сапаты өз кезегинде макроэкономикалык көрсөткүчтөргө мультипликативдик таасирин тийгизет –

фискалдык туруктуулук чыңдалат, салыктык түшүүлөр өсөт, транзакциялык чыгымдар кыскарат, көмүскө экономиканын үлүшү азаят, инвестициялык климат жакшырат жана институттук ачыктык жогорулайт.

Бул контекстте мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөр техникалык функция же операциялардын комплекси катары эмес, мамлекеттин жетилгендигинин жана анын экономиканы натыйжалуу башкаруу жөндөмдүүлүгүнүн негизги көрсөткүчү катары каралат. Аларды санариптештирүү мамлекеттик институттардын убакыттын чакырыктарына ыңгайлашып, ыңгайлуу кызматтарды сунуштоого жана башкарууну жана фискалдык процесстерди оптималдаштыруу аркылуу өлкөнүн өнүгүшүн колдоого канчалык жөндөмдүү экенин ачык көрсөтүп турат.

Мындай гипотезанын негизи бир гана теория эмес, ошондой эле реалдуу эл аралык тажрыйба болуп саналат. Ошентип, Эстониянын, Сингапурдун, Казакстандын мисалдары мамлекеттик кызматтарды санариптештирүүнү башкарууга болгон мамилени түп-тамырынан бери өзгөртө аларын көрсөтүп турат: аны ачык, кардарларга багытталган жана натыйжалуу кылуу. Бул административдик тоскоолдуктарды кыскартууну жана бизнес менен коомдун ишенимин жогорулатууну талап кылат.

Кошумчалай кетсек, буга чейин Кыргызстандын өзүндө, өзгөчө салык тармагында оң өзгөрүүлөр катталган. Электрондук товардык-транспорттук накладнойлорду (ЭКЖК), онлайн көзөмөлдүк-кассалык машиналарды, электрондук салык кеңселерин жана «Түндүк» ведомстволор аралык алмашуу системасын киргизүү салыктын түшүүсүн көбөйтүп, көмүскө жүгүртүүнү азайтып, бизнес менен мамлекеттин ортосундагы өз ара аракеттенүүнү жөнөкөйлөштүрдү.

Санариптештирүү кызмат көрсөтүү технологиясын гана эмес, мамлекеттик институттардын табиятын да өзгөртөт. Мамилелердин кагаз тоскоолдуктары жок, ведомстволор аралык интеграция жана колдонуучуга багыт алуучу жаңы түрү пайда болууда. Мамлекет жөндөөчү гана эмес, толук кандуу санариптик кызмат көрсөтүүчүгө айланып баратат.

Ошентип, бул иштин гипотезасы мамлекеттик кызматтарды санариптештирүү экономиканы башкаруунун жана туруктуу өнүгүүнүн натыйжалуулугун жогорулатуунун эң маанилүү фактору болуп саналат. Анын негиздемеси көп деңгээлдүү анализге негизделген – Кыргызстандагы санариптештирүүнүн фискалдык эффектилерин баалоодон баштап мыкты эл аралык тажрыйба менен салыштырууга жана аларды улуттук шарттарга ыңгайлаштыруу мүмкүнчүлүктөрүн аныктоого чейин.

Чет элдик изилдөөчүлөр санариптештирүүнүн мамлекеттик кызматтарга тийгизген таасирин изилдеп, анын мамлекеттик башкаруунун натыйжалуулугуна, экономикалык өнүгүүгө жана социалдык бакубаттуулукка тийгизген таасиринин концептуалдык жана практикалык аспектилерине басым жасашат. Эң маанилүү изилдөөлөрдүн арасында төмөнкү багыттар боюнча эмгектер бар:

1. Электрондук өкмөт жана мамлекеттик сектордогу санариптик трансформация. Бул жаатта Дэвид Осборн (1992), Тед Геблер (1992), Кэтрин Графт (2005) жана Дэвид Уиллс (2005) сыяктуу авторлордун эмгектери өзгөчөлөнөт;

2. Санариптик экономика жана кызмат көрсөтүү: Бул тема Мануэл Кастелс (1996) жана Эндрю Чадвиктин (2006) изилдөөлөрүн көрсөтөт;

3. Санариптик мамлекеттик кызматтардын натыйжалуулугун баалоо жана өлчөө. Бул тема Ричард Хекмандын (2000), Джеймс Миллердин (2005) жана Марк Мурдун (1995) эмгектеринде камтылган.

Россиялык изилдөөчүлөр мамлекеттик кызматтарды санариптештирүүнүн инновациялык аспектилерин активдүү изилдеп, заманбап технологияларды ишке киргизүүгө, алардын мамлекеттик башкарууга тийгизген таасирине, ошондой эле санариптик процесстердин натыйжалуулугун жогорулатуу ыкмаларына басым жасоодо. Маанилүү изилдөөлөргө төмөнкү авторлордун эмгектери кирет: В.В.Иванов (2018), Д.М.Назаров (2019), Т.А.Кузовкова (2020), Ю. В.Якутин (2017), А.В.Чугунов (2016), Т.В.Климовская (2018), С.Г.Кара-Мурза (2015), О.В.Романенков (2019).

Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү процессинин илимий мааниси Кыргызстанда жүргүзүлүп жаткан бир катар изилдөөлөрдө берилген, аларда мамлекеттик башкаруудагы санариптик өзгөрүүлөр, ошондой эле социалдык-экономикалык процесстерди санариптештирүү жана мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдүн натыйжалуулугу каралат. Бул тема менен активдүү алектенген илимпоздор: Ж.Турусбеков (2020), Б.Ташболотов (2019), С.Сариева (2021), А.Ибраев (2020), Н.А.Югай (2018), Д.И.Макембаева (2021), Н.Ш. Молдогазиев (2019), Н. Б. Илязова (2020), А. М. Хамзаева (2021), Н. М. Байгубатова (2019), А. А. Алиханов (2020) жана А. О. Букуева (2021).

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, негизги илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүүчү ири илимий долбоорлор менен байланышы.

Диссертациянын темалары Кыргыз Республикасынын 2024-2028-жылдарга санариптик трансформация концепциясы, 2019-2023-жылдарга санариптик Кыргызстан программасы, Коопсуз шаар концепциясы, 2040-жылга чейин өлкөнү өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы, 2018-2040-жылдарга туруктуу өнүгүү концепциясы, ошондой эле Азык-түлүк коопсуздугунун концепциясы жана экономикалык туруктуулуктун Концепциясы.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Максаты – Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнүн учурдагы абалын изилдөө, аны өнүктүрүүнүн келечегин талдоо жана натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча практикалык сунуштарды берүү.

Диссертациялык иштин жогоруда айтылган максаты төмөнкүлөрдү чечүүнү камтыйт.

Милдеттери:

1. мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнүн маңызын жана методологиялык негиздерин тактоо, анын чыгымдарды кыскартуудагы, ачык-айкындуулукту жана башкаруу процесстерин жакшыртуудагы ролун белгилөө;
2. санариптик мамлекеттик кызматтарды классификациялоо жана мамлекеттин, коомдун жана бизнестин өз ара аракеттенүү системасында алардын экономикалык маанисин талдоо;
3. Кыргызстандагы мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөр чөйрөсүндөгү санариптик чечимдердин учурдагы абалын, өзгөчө салыктык тескөө жагынан изилдөө;
4. санариптештирүү экономикага кандай таасирин тийгизерин баалоо: бюджеттин кирешелери, чыгымдардын кыскарышы жана жарандар үчүн кызмат көрсөтүүлөрдүн жеткиликтүүлүгү;
5. санариптик трансформациянын эл аралык тажрыйбасын карап чыгуу жана Кыргызстандын шарттарына эң ылайыктуу ыкмаларды аныктоо;
6. туруктуулукка жана экономикалык таасирге басым жасоо менен мамлекеттик башкарууда санариптик реформалардын натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Илимий жаңылык диссертациялык изилдөөнүн натыйжалары. Бул изилдөө Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик кызматтарды санариптештирүүнү комплекстүү талдоо, анын ичинде санариптештирүүнүн натыйжалуулугун баалоонун эл аралык ыкмаларын изилдөө жана адаптациялоо, ошондой эле мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү башкаруунун бирдиктүү системасын түзүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу болуп саналат.

Изилдөөнүн жүрүшүндө төмөнкү илимий натыйжаларга жетишилди:

1. «Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү» концепциясынын мазмуну такталды жана негизделди заманбап экономиканы башкаруунун ажырагыс бөлүгү катары транзакциялык чыгымдарды кыскартууну, ачык-айкындуулукту, отчеттуулукту жана мамлекеттик башкаруу чөйрөсүндө чечимдерди кабыл алуунун ылдамдыгын жогорулатуу;
2. экономикалык көз караштан алганда санариптик мамлекеттик кызматтардын классификациясы сунушталды, алардын функционалдык максатына жана максаттуу пайдалануучу топторуна (калк, бизнес, мамлекеттик органдар) негизделген, бул кызматтарды алардын экономикалык көрсөткүчтөргө кошкон салымына жараша түзүүгө мүмкүндүк берген;
3. салык чөйрөсүнө басым жасоо менен, анын ичинде салык төлөөчүлөрдүн электрондук маалыматтык системалары, онлайн-кассалык машиналар жана салык төлөөчүнүн санариптик эсептери фискалдык башкаруунун негизги санариптик инструменти катары биринчи жолу Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик кызматтарды санариптештирүүнүн абалына комплекстүү талдоо жүргүзүлдү;
4. салыктык түшүүлөрдүн көбөйүшү, административдик чыгымдардын кыскарышы жана жарандар менен мамлекеттик органдардын

ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн сапатын жогорулатуу боюнча санариптештирүүнүн экономикалык параметрлерге тийгизген таасири сандык жактан бааланган;

5. бул үчүн Пирсон корреляция коэффициенттери жана репрезентативдик көрсөткүчтөрдүн жыйындысы колдонулган;

6. мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнүн эл аралык моделдери аныкталды, экономиканы башкаруу көз карашынан алганда жогорку эффективдүү жана Кыргыз Республикасынын шарттарына алардын колдонулушуна баа берилген;

7. мамлекеттик кызматтарды санариптештирүүнүн натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган, анын ичинде санариптик кызмат көрсөтүүлөрдү стандартташтыруу боюнча сунуштар, натыйжалуу мониторинг жүргүзүү үчүн аналитикалык базаны өнүктүрүү, ченемдик укуктук чөйрөнү жакшыртуу жана мамлекеттик органдардын санариптик жетилгендигин жогорулатууга карата практикалык сунуштардын комплекси иштелип чыкты;

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси. Диссертациянын натыйжалары санариптик трансформациянын стратегияларын иштеп чыгуу жана жаңылоо боюнча Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдарынын практикалык ишмердигинде – өзгөчө салыктык башкаруу, социалдык коргоо жана ишкердикти колдоо сыяктуу чөйрөлөрдө колдонулушу мүмкүн.

Изилдөөнүн материалдары салык жана фискалдык органдарды кызыктырат, анткени алар санариптик инструменттердин (ЕТТН, онлайн кассалык машиналар, санариптик салык төлөөчүнүн эсептери) салык жыйноо натыйжалуулугуна, административдик тоскоолдуктарды кыскартууга жана көзөмөлдүн ачыктыгын жогорулатууга тийгизген таасирин баалоого мүмкүндүк берет.

Сунушталган ыкмалар мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдүн санариптик жетилгендигине мониторинг жүргүзүү үчүн, анын ичинде макро жана микродеңгээлде санариптештирүүнүн экономикалык натыйжаларын өлчөө аркылуу да колдонулушу мүмкүн.

Мындан тышкары, алынган жыйынтыктар жана сунуштар экономиканы башкаруу чөйрөсүндө санариптик саясатты иштеп чыгууда колдонулушу мүмкүн, мында технологиялык чечимдерди гана эмес, алардын кызмат көрсөтүүлөрдүн жеткиликтүүлүгүнө жана бюджеттик процесстердин натыйжалуулугуна тийгизген таасирин да эске алуу маанилүү.

Алынган натыйжалардын экономикалык мааниси. Бул изилдөөнүн экономикалык мааниси мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү боюнча сунушталып жаткан чаралар жана чыгымдарды кыскартууга, мамлекеттик башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатууга жана экономикалык өсүш үчүн шарттарды түзүүгө мүмкүндүк берет. Бул бюджетке, инвестициялык жагымдуулукка жана Кыргыз Республикасынын экономикалык өнүгүүсүнүн жалпы деңгээлине оң таасирин тийгизет.

Коргоо үчүн берилген диссертациянын негизги жоболору:

- мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү заманбап экономиканы башкаруунун системалуу элементи болуп саналат, транзакциялык чыгымдарды кыскартууга, ачык-айкындуулукту жана отчеттуулукту жогорулатууга жана башкаруу чечимдерин кабыл алууну тездетүүгө жардам берет, бул мамлекеттин, бизнестин жана жарандардын ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн мүнөзүн түп-тамырынан бери өзгөртөт;

- санариптик мамлекеттик кызматтардын экономикалык багыттагы классификациясы иштелип чыкты, алардын функционалдык максатына жана социалдык-экономикалык процесстерге таасиринин даражасына негизделген. Бул классификация мамлекеттик санариптик кызматтардын спектрин башкаруунун жана кызмат көрсөтүүнүн натыйжалуулугуна кошкон салымын эске алуу менен структуралаштырууга мүмкүндүк берет;

- Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнүн абалына терең талдоо жүргүзүлдү, анын ичинде салык чөйрөсүндөгү санариптик чечимдердин мисалы (ЕТТН, онлайн кассалык машиналар, санариптик салык төлөөчүнүн эсептери). Көрсөтүлгөндөй, бул инструменттер салык чогултууну көбөйтүү, көмүскө жүгүртүүнү кыскартуу жана фискалдык айкындуулукту жакшыртуу үчүн негизги кыймылдаткычтар болуп калды;

- санариптештирүүнүн экономикалык параметрлерге тийгизген таасирин сандык баалоого методологиялык мамиле сунушталды жана сыналды (анын ичинде салыктык кирешелер, административдик чыгымдар жана кызматтардын жеткиликтүүлүгү) Пирсон корреляция коэффициентин колдонуу менен анализдин натыйжалары санариптештирүү деңгээли менен экономиканы башкаруунун натыйжалуулугунун ортосунда туруктуу оң байланыштын бар экендигин тастыктайт;

- Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү боюнча мыкты эл аралык тажрыйбалар аныкталды жана ылайыкташтырылды, Кыргыз Республикасынын контекстинде колдонулат. Аларга институционалдык дизайн элементтери, санарип платформасынын архитектурасы, аткарууну көзөмөлдөө механизмдери жана колдонуучулардын катышуусу кирет;

- Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча практикалык сунуштардын комплекси иштелип чыкты, анын ичинде институционалдык, технологиялык жана жөнгө салуу чаралары. Санариптик кызматтарды стандартташтыруу, санариптик сабаттуулукту жогорулатуу, санариптештирүүнүн натыйжалуулугун көзөмөлдөө үчүн бирдиктүү аналитикалык системаны түзүү боюнча ык-амалдар сунушталууда.

Өтүнмө ээсинин жеке салымы. Улуттук керектөөлөрдү да, эл аралык тажрыйбаны да эске алуу менен Кыргыз Республикасында мамлекеттик кызматтарды санариптештирүүнү жакшыртууга багытталган концептуалдык да, практикалык да чечимдерди өз алдынча иштеп чыгуудан турат.

Изилдөө натыйжаларын текшерүү. Жүргүзүлгөн илимий изилдөөлөрдүн негизги жыйынтыктары Кыргыз Республикасында, Казакстан

Республикасында, Россия Федерациясында эл аралык жана улуттук деңгээлдеги ар кандай илимий-практикалык конференцияларда, ошондой эле практикалык семинарларга жана форумдарга катышуу аркылуу баяндалды.

Диссертациянын толук чагылдырылышы басылмаларда. Диссертациянын негизги жоболору жана натыйжалары Кыргыз Республикасынын жана Россиянын түрдүү илимий жана мезгилдүү басылмаларында изилденип жаткан тема боюнча 8 басылмада чагылдырылган, анын ичинде RSCI индекстөө системасына кирген басылмалар (чет элдик басылмалар), жалпы балл саны 149.

Диссертациянын структурасы жана көлөмү. Диссертация кириш сөздөн, үч бөлүмдөн, корутундудан, пайдаланылган адабияттар тизмесинен турат, компьютердик терүүнүн негизги текстинин 215-бетинде берилген жана 10 сүрөт, 2 график, 47 таблица, библиографиясы 153 аталышты камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Кириш сөзүндө диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугу негизделет, анын изилденүү даражасы жана теманын мамлекеттик илимий программалар менен байланышы ачылат, изилдөөнүн максаты жана милдеттери, илимий жаңылыгы, иштин практикалык жана экономикалык мааниси аныкталат, коргоого сунушталган негизги жоболор баяндалат, диссертациянын авторунун жеке салымы жана изилдөөнүн натыйжаларын текшерүүнүн даражасы аныкталат.

«Санариптик экономиканы өнүктүрүүнүн теориялык негиздери» деген биринчи бөлүм санариптик технологияларды кеңири жайылтуунун негизинде түзүлгөн социалдык-экономикалык процесстерди уюштуруунун жаңы парадигмасы катары санариптик экономиканын теориялык жана методологиялык негиздерин ачып берет. Санариптик экономика өндүрүштүк мамилелерге таасирин тийгизип, эмгек базарын өзгөртүп, жаңы бизнес моделдерин өнүктүрүүгө көмөктөшөрү жана мамлекеттик башкаруунун институционалдык контурларына таасир этээри көрсөтүлгөн.

“Санариптик экономика” концепциясына карата негизги ыкмалар системалаштырылган, анын ичинде техноборбордук, маалыматтык, экосистемалык жана социалдык-экономикалык тармакка багытталган ыкмалар (1.1-сүрөт).

1.1 – сүрөт. Санариптик экономикага болгон мамиленин эволюциясы

Булак: чыгармаларды талдоонун негизинде автор тарабынан түзүлгөн: Tapscott D. (1995). Санариптик экономика: Тармактык чалгындоо доорундагы убада жана коркунуч; OECD (2019). Санариптик трансформацияны өлчөө: келечек үчүн жол картасы; Мещеряков В.В., Рудаков М.Е. Санариптик экономика: маңызы, түзүмү, өнүгүү багыттары // Экономика. Салыктар. Мыйзам. - 2018. - № 1. - Б. 85-93; Горелов А.А., Мартынов В.А. Санариптик экономика концепциясын чечмелөөгө болгон мамиле // Экономика жана ишкердик. - 2020. - № 6. - Б. 35-39.

Ар кандай илимий концепцияларды талдоонун негизинде биз санариптик инструменттердин негизинде натыйжалуулукту, ачык-айкындуулукту жана жеткиликтүүлүктү камсыз кылган туруктуу система катары санариптик экономиканы өзүбүздүн чечмелөөнү сунуштайбыз. Санарип экономикасы – бул бардык негизги процесстерди оптималдаштыруу, тездетүү жана натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн санариптик технологияларды кеңири колдонууга негизделген экономикалык уюштуруунун заманбап формасы. Ал өнүккөн санариптик инфраструктураны (интернет, тармактык байланыштар, булут кызматтары), санариптик кызматтарды, онлайн платформаларды, мобилдик жана веб-тиркемелерди камтыйт. Кеңири мааниде санариптик экономика коммерциялык өз ара аракеттенүүгө гана эмес, мамлекеттин, коомдун жана жарандардын артыкчылыктуу керектөөлөрүн канааттандырууга, ошону менен экономикалык жана башкаруу процесстеринин туруктуулугун, ачыктыгын жана инклюзивдүүлүгүн камсыздоого багытталган система катары калыптанган.

Биринчи главада санариптештирүүнүн мамлекеттик башкарууга тийгизген таасирине өзгөчө көңүл бурулат. Кыргыз Республикасында санариптештирүүнүн институционалдык өбөлгөлөрү, анын ичинде мыйзамдык база, «Түндук» ведомстволор аралык өз ара аракеттенүү платформасы, салыктык башкарууну санариптештирүү жана мамлекеттик кызматтарды ийгиликтүү автоматташтыруу мисалдары каралат.

1. Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнүн маңызы салттуу кагаздагы процесстерди жана кызматтарды көрсөтүүнү технологиянын жеткиликтүүлүгүн, натыйжалуулугун жана колдонуучуга ыңгайлуулугун жогорулатуу үчүн санариптик форматка которуу болуп

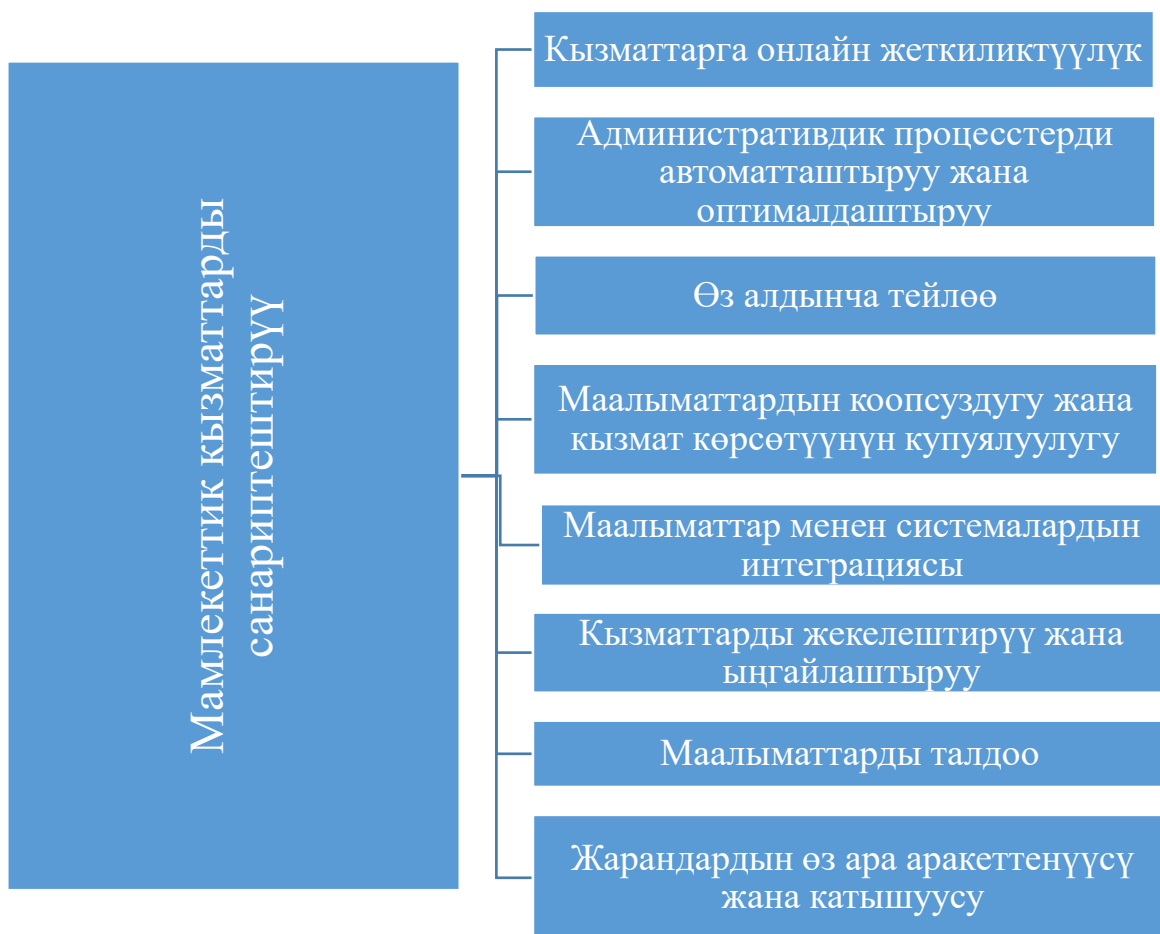
саналат. Санариптештирүү жарандарга жана ишканаларга мамлекеттик кызматтарга ыңгайлуу жана жөнөкөйлөштүрүлгөн жеткиликтүүлүктү камсыз кылуу үчүн санариптик технологияларды, маалыматтарды башкаруу системаларын жана онлайн платформаларды интеграциялоону камтыйт. Демура Н.А., Путивцева Н.П. Санариптештирүү: улуттук экономиканы өнүктүрүүдөгү маңызы жана ролу[Текст]Илимий жыйынтык. Экономикалык изилдөөлөр / Н.А.Демура, Н.П. Путивцева 2021. Т. 7. №1 чыгарылыш, 2021-ж., 213-218-б.].

Санариптештирүү - бул машина үйрөнүү, чоң маалыматтар жана нерселердин интернетти сыяктуу жаңы технологиялардын пайда болушунун аркасында бизнестеги революциялык өзгөрүүлөр.[Т Юшняков В.Н. Мамлекеттик жана муниципалдык кызматтарды көрсөтүү процессин санариптик трансформациялоо[Текст]/ В.Н. Тюшняков. Фундаменталдык изилдөө. – 2021.[43-б.].

Каралган ар кандай варианттардын негизинде биз “Санариптик мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөр” аныктамасын сунуштайбыз. Санариптик мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөр – бул жеткиликтүүлүктү, натыйжалуулукту жана колдонуучуга, ошондой эле мамлекеттин жана бүтүндөй коомдун милдеттерине көңүл бурууну жакшыртуу үчүн технологияларды жана санариптик каражаттарды колдонуу үчүн санариптик трансформациядан өткөн кызматтар. Санариптик мамлекеттик кызматтар жарандардын, бизнестин жана башка кызыкдар тараптардын керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн иштелип чыккан онлайн порталдарды, мобилдик тиркемелерди жана автоматташтырылган процесстерди камтыган сунуштардын кеңири спектрин камтыйт, бирок алар менен чектелбейт.

Жогорудагы чечмелөөдө мамлекеттик кызматтарды санариптештирүүнү кайра аныктоо менен мамлекет өз жарандарын жакшыраак тейлөө, экономикалык өсүштү стимулдаштыруу, инклюзивдик жана натыйжалуу мамлекеттик башкарууну түзүү үчүн санариптик технологиялардын толук потенциалын колдоно алат.

Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнүн негизги өзгөчөлүктөрүн жана аспектилерин карап көрөлү (1.2-сүрөт)

1.2 – сүрөт. Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнүн негизги өзгөчөлүктөрү жана аспекти

Булак: материалдарды талдоонун негизинде автор тарабынан түзүлгөн: OECD (2020). Санариптик өкмөттүн индекси: 2019-жылдын жыйынтыгы; Бириккен Улуттар Уюму (2022). Электрондук өкмөт боюнча сурамжылоо; Данливи П., Маргетс Х., Бастоу С., Тинклер Дж. (2006). Жаңы мамлекеттик башкаруу өлдү – Жашасын санариптик доордун башкаруусу.

Эстониядагы, Казакстандагы жана Өзбекстандагы санариптик башкаруу моделдеринин салыштырма анализи жүргүзүлдү, бул улуттук институттук чөйрөнүн күчтүү жана алсыз жактарын аныктоого мүмкүндүк берди.

Главанын акыркы бөлүмү мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнүн натыйжалуулугун баалоого эл аралык мамилелерге арналган. БУУнун, Европа Бирлигинин, дүйнөлүк банктын методдору, ошондой эле электрондук өкмөттү өнүктүрүү индекси (EGDI), электрондук катышуу индекси, санариптик жетилгендик модели, ROI методу, DEA ж.б.у.с. Эл аралык көрсөткүчтөрдүн негизинде санариптик трансформацияларды системалуу баалоо мамлекеттик башкаруудагы санариптик процесстердин натыйжалуулугун да, жетилгендигин да өлчөөгө мүмкүндүк берери көрсөтүлгөн.

Белгилей кетсек, санариптик экономика жана мамлекеттик кызматтарды санариптештирүү – бул жөн гана технологиялык процесстер эмес, институционалдык колдоонуу, санариптик инфраструктураны өнүктүрүүнү, калктын санариптик көндүмдөрүн жогорулатууну жана санариптик

жетилгендикти объективдүү баалоо механизмдерин киргизүүнү талап кылган системалуу трансформациялар.

Экинчи бөлүмдө **"Мамлекеттик башкаруу системасынын түзүмүндө мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнү талдоо жана баалоо»**. Кыргыз Республикасындагы санариптештирүүнү өнүктүрүүнүн учурдагы абалы, ошондой эле мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү процесстеринин мамлекеттик башкаруунун сапатына тийгизген таасирине баа берүүгө талдоо жүргүзүлгөн.

Изилдөө объектиси -Кыргыз Республикасында мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү процесси улуттук экономиканы башкаруунун натыйжалуулугун жана мамлекеттик экономикалык саясаттын натыйжалуулугун жогорулатуунун куралы катары.

Изилдөөнүн предмети -мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдүн конкреттүү түрлөрүн санариптештирүүнүн экономикалык натыйжалары жана алардын улуттук экономиканы башкаруунун функционалдык параметрлерине, анын ичинде салык салууга жана жарандардын негизги кызматтарга жеткиликтүүлүгүнө тийгизген таасири.

Изилдөө методдору жалпы илимий статистикалык изилдөө методдоруна негизделет: абстракттуу-логикалык, салыштырма, топтоочу, структуралык-функционалдык, графикалык, көп факторлуу корреляциялык-регрессиялык талдоо, болжолдоо, изилдөөнүн айрым элементтерин жалпылоого, системалаштырууга жана аныктоого, аларды бири-бири менен салыштырууга жана ушул негизде зарыл тыянактарды түзүүгө мүмкүндүк берген.

Кыргыз Республикасындагы санариптик инфраструктуранын абалын талдоо менен, Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети жыл сайын менчигинин ар кандай түрүндөгү ишканалардын жана уюмдардын өндүрүштүк процесстеринде жана экономиканын тармактарында маалыматтык-коммуникациялык технологияларды (МКТ) колдонууга баа берүү үчүн статистикалык байкоо жүргүзөрүн белгилей кетүү керек.

Маалыматтарды текшерүүдө айрым тармактарда МКТнын басымдуу колдонулушу байкалганы аныкталган. Белгилей кетсек, билим берүү тармагы МКТны колдонгон ишканалардын жана уюмдардын 32,5% олуттуу үлүшү менен өзгөчөлөнгөн. Андан кийин 11,7% менен мамлекеттик башкаруу жана коргонуу, анын ичинде милдеттүү социалдык камсыздоо да ээ болду. МКТны жайылтууга дүң жана чекене соода, ошондой эле автоунааларды жана мотоциклдерди оңдоо сыяктуу секторлор салым кошкон, алардын жалпы үлүшү 9,6% жана өндүрүш – 5,7%.

Маалыматтарды андан ары изилдөө географиялык аймактарда МКТны колдонуудагы айырмачылыктарды көрсөттү. Шаар жеринде МКТны колдонуу 64% түзсө, айыл жеринде МКТны колдонуу чарбалык субъекттердин 36%ында байкалган.

2.1 – таблица. Ишканаларда жана уюмдарда персоналдык компьютерлердин болушу (жылдын жыйынтыгы боюнча) [статистика]

Райондордун жана шаарлардын аталышы	Ишканалардын саны жана уюмдар		Персоналдык компьютерлердин болушу				
			жалпы		жалпыга карата пайыз катары		
	2018	2022	2018	2022	2018	2022	2023
Кыргыз Республикасы	12152	12258	203 315	255 315	100	100	100
Баткен областы	615	710	7 958	11 358	3.9	4.4	5.1
Жалал-Абад областы	1279	1289	18 384	23 128	9.0	9.1	9.4
Ысык-Көл облусу	726	746	10 748	13 125	5.3	5.1	5.0
Нарын областы	622	599	7 824	9 985	3.8	3.9	4.0
Ош областы	1171	1207	12 773	17 306	6.3	6.8	7.5
Талас району	480	661	5 855	7 853	2.9	3.1	3.0
Чүй облусу	1706	1575	17 276	22 121	8.5	8.7	12.1
Бишкек шаары	4356	4312	106 703	130 616	52.5	51.2	47.2
Ош шаары	1197	1165	15 767	19 823	7.8	7.7	6.7

Булак: Кыргыз Республикасындагы маалыматтык-коммуникациялык технологиялар 2019-2023 - Бишкек ш. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети 2023 – 66с

Кыргыз Республикасында санариптештирүү кызуу жүрүп жатат жана бул процессте электрондук кызматтардын мамлекеттик порталы чоң роль ойнойт. Электрондук кызматтардын мамлекеттик порталынын болушу жана иштеши өлкөнүн санариптик трансформацияга жана жарандарга заманбап, натыйжалуу жана жеткиликтүү электрондук кызматтарды көрсөтүүгө умтулуусун көрсөтүп турат.

Кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү “мамлекет жаран үчүн иштейт”, мамлекеттик органдар менен өз ара аракеттенүүнү жөнөкөйлөтөт жана административдик тоскоолдуктарды азайтат.

Мамлекеттик башкарууну санариптештирүү жана мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү ар кандай функцияларды аткарганы менен, алардын өнүгүүсү бири-бирисиз мүмкүн эмес. Алар мамлекеттик өз ара аракеттенүүнүн бирдиктүү санариптик системасынын бэк-офисин жана фронт-офисин билдирет.

2.2 – таблица. Мамлекеттик башкарууну жана санариптик мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнүн салыштырма мүнөздөмөсү

Параметр	Мамлекеттик башкарууну санариптештирүү	Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү
Багыт	Ички процесстер	Тышкы кызматтар
Максаттуу аудитория	Мамлекеттик органдар жана кызмат адамдары	Жарандар, бизнес, бейөкмөт уюмдар
Негизги максаттар	Натыйжалуулук, контролдук, ырааттуулук	Жеткиликтүүлүк, ыңгайлуулук, активдүүлүк
Мисалдар	ERP системалары, санариптик кеңселер	eGov порталы, "Тундук", онлайн кызматтар
Наркомания	Бул санариптик кызматтардын негизи болуп саналат	Негиз катары санариптик башкарууну колдонот

Булак: эмгектердин анализинин негизинде автор тарабынан түзүлгөн: OECD (2019). Санариптик өкмөттү карап чыгуу: санариптик коом үчүн санариптик өкмөттү куруу; Дүйнөлүк банк (2021). GovTech жетилүү индекси 2021: Мамлекеттик сектордун санариптик трансформациясын салыштыруу; Кыргыз Республикасынын 2024–2028-жылдарга санариптик трансформация концепциясы; Электрондук өкмөттү өнүктүрүү индексинин (EGDI) порталынын аналитикалык материалдарын адаптациялоо, БУУнун.

Санариптик кызматты ишке ашыруу үчүн алгач тиешелүү ички эрежелерди, процесстерди жана эсепке алуу системаларын санариптештирүү зарыл. Мисалы, кыймылсыз мүлктү онлайн каттоо кызматын көрсөтүү үчүн мамлекеттик органдардын өзүндө жок дегенде кадастрдык каттоону, укук белгилөөчү документтердин санариптик архивин жана ЭЦКны киргизүү талап кылынат.

Демек, мамлекеттик башкарууну санариптештирүү мамлекеттик кызматтарды натыйжалуу санариптештирүүнүн зарыл шарты жана негизи болуп саналат. Өз кезегинде кызмат көрсөтүүлөрдү жигердүү өнүктүрүү башкаруу процесстерин тереңирээк модернизациялоого суроо-талапты жаратат, бул санариптик трансформация циклин жабуу.

Белгилей кетсек, мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү мамлекеттик органдарга жана жарандарга гана эмес, мамлекет менен өз ара аракеттенүүнүн ылдамдыгы, ачык-айкындуулугу жана алдын ала болжолдоого боло тургандыгы негизги ролду ойногон ишкерлерге да оң таасирин тийгизет. Атап айтканда, юридикалык жактарды, электрондук төлөм системаларын, санариптик салык кеңселерин жана электрондук лицензияларды онлайн каттоону киргизүү бизнести баштоону кыйла жөнөкөйлөтүүгө жана транзакцияга кеткен чыгымдарды кыскартууга мүмкүндүк берди.

Автоматташтырылган маалымат алмашуу каналдарынын (анын ичинде Түндүк системасы) аркасында ишкерлер бир эле документтерди ар кайсы бөлүмдөргө тапшыруу зарылдыгынан бошотулат, бул уруксат алуу үчүн кеткен убакытты кыскартат жана бюрократиялык кагаздардын ыктымалдыгын азайтат. Соода жана өндүрүш тармагында ЕТТН жана онлайн кассалык машиналарды колдонуу товарлардын жүгүртүүсүн көзөмөлдөөнү жөнөкөйлөтүп, салыктык отчеттуулукту жеңилдетет жана бизнестин көмүскөдөн чыгуусуна жардам берет.

Мындан тышкары, санариптештирүү процесстердин ачыктыгынын жана коррупциялык тобокелдиктерди азайтуунун эсебинен бизнестин мамлекетке болгон ишенимин жогорулатат. Мунун баары чогуу кыйла жагымдуу инвестициялык климатты түзөт жана туруктуу экономикалык өнүгүүнүн маанилүү шарты болуп саналган ишкердик жигердүүлүктүн өсүшүнө түрткү берет.

2.3 – таблица. Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү – ишкердик ишмердүүлүккө таасири (автор тарабынан түзүлгөн)

Индикатор	Санариптештирүү алдында	санариптик чечимдерди ишке ашыруу кийин
Бизнести каттоо мөөнөтү	7-10 күн	Юстиция министрлигинин порталы аркылуу 1–2 күн

Мамлекеттик органдарга баруулардын саны	4-6 жолу	1-2 онлайн өтүнүч
Отчеттук чыгымдар (болжол менен)	Администратордук чыгымдардын ~12%	~6% (автоматташтыруу жана кассалык машиналардан улам)
Процедураларга болгон ишенимди баалоо	Орто/төмөн	Орточо жогору (ORGT изилдөөсү, 2023)

Булак: автор тарабынан түзүлгөн: Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин маалыматтары (бизнес каттоо порталы); Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдүн жана айкындуулуктун коомдук рейтингинин аналитикалык материалдары (ORGT, 2023); санариптештирүүнүн ишкерлерге тийгизген таасири жөнүндө Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик салык кызматынын отчеттору; Doing Business (Дүйнөлүк Банк) жана OECD Digital Government эл аралык салыштырма изилдөөлөрү.

Мамлекеттик башкарууну санариптештирүү менен санариптик мамлекеттик кызматтардын ортосундагы өз ара байланыштын эң айкын чөйрөсү салык чөйрөсү болуп саналат. Бул жерде дал ички башкаруу процесстеринин жана колдонуучулардын кызматтарынын өз ара аракеттенүүсү бюджеттин кирешелерин көбөйтүүдө да, салык төлөөчүнүн жашоосун жөнөкөйлөтүүдө да конкреттүү натыйжаларды берет.

Бир жагынан алганда, салыктык башкарууну санариптештирүү ички процесстерди терең реструктуризациялоону – салык төлөөчүлөрдүн бирдиктүү маалымат базасын киргизүүнү, ведомстволор ортосунда маалымат алмашууну автоматташтыруу, банктар, бажы жана статистика органдары менен интеграциялоону талап кылат. Экинчи жагынан, мунун баары жарандарга жана бизнеске кызмат көрсөтүүнү жөнөкөй, тез жана ыңгайлуу кылуу үчүн негиз болуп калат.

Ошентип, электрондук накладнойлорду (ECCL), онлайн көзөмөлдүк-кассалык машиналарды (ККМ), санариптик салык төлөөчүлөрдүн эсептерин жана кагазсыз отчеттуулукту киргизүү так санариптик башкаруунун инфраструктурасынын эсебинен мүмкүн болду. Бул салыктык тартипти жакшыртууга гана эмес, салык төлөөчү менен салык органынын ортосундагы түз байланыштардын санын олуттуу кыскартууга, коррупциялык тобокелдиктерди кыскартууга жана системага болгон ишенимди жогорулатууга мүмкүндүк берет.

Бүгүнкү күндө санариптик салык кызматтары төмөнкүлөргө мүмкүнчүлүк берет:

- декларацияларды жана отчетторду онлайн тапшыруу;
- карыздар жана милдеттенмелер жөнүндө билдирүүлөрдү автоматтык түрдө алуу;
- сиздин жеке кабинеттиңиз аркылуу эсептөөлөрдү жана төлөмдөрдү жүргүзүүгө;
- салык кызматынын серверине түздөн-түз туташкан онлайн кассалык машиналарды колдонууга;
- реалдуу убакытта ЕТТН аркылуу товарлардын кыймылына көз салуу.

Мунун баары колдонуучунун тажрыйбасын гана жакшыртпастан, өзгөчө кичи жана орто бизнесте салык чогултуунун көбөйүшүн камсыздайт.

Ошентип, салык кызматтары мамлекеттик башкарууну санариптештирүүнүн логикалык уландысы, башкача айтканда, ар бир адам

үчүн жеткиликтүү жана түшүнүктүү болгон терең ички реформанын “жүзү” болуп калат.

Санариптештирүү социалдык секторго да таасирин тийгизди. Мисалы, мектептерде жана бала бакчаларда балдарды каттоону жөнөкөйлөтүү үчүн тиешелүү маалыматтык тутумдар иштелип чыккан. Саламаттыкты сактоодо iLab улуттук лабораториялык системасы, санариптик ден соолук профили, амбулатордук кайрылуулардын электрондук реестри сыяктуу долбоорлор ишке ашырылган, бул калктын ден соолук абалына натыйжалуу мониторинг жүргүзүүгө мүмкүндүк берет [81].

Санариптештирүүнүн Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик кызматтардын жеткиликтүүлүгүнө жана сапатына тийгизген таасиринин ачык мисалдарынын бири саламаттыкты сактоо тармагындагы трансформация болуп саналат. Акыркы жылдары өлкөдө жарандардын негизги медициналык кызматтарга жеткиликтүүлүгүн жеңилдетүүгө багытталган санариптик демилгелер ырааттуу түрдө ишке ашырылууда. Негизги чечимдердин арасында бейтаптардын электрондук картасын (ЭПК), бирдиктүү электрондук саламаттыкты сактоо порталы аркылуу дарыгердин кабыл алуусунун электрондук тутумун, ошондой эле тез жардам кызматын башкаруу үчүн маалыматтык платформаны киргизүү бар.

2.4 – таблица. Кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнүн салыштырма анализи

Индикатор	Санариптештирүү алдында	Санариптештирилгенден кийин
Дарыгер менен жолугушуу	Телефон аркылуу, жекече кезекте	Электрондук саламаттыкты сактоо же мобилдик колдонмо аркылуу
Медициналык маалыматтарды сактоо	Саламаттык сактоо мекемелеринде кагаз карталары	Электрондук карта каалаган медициналык уюмда жеткиликтүү
Жолугушууну күтүүнүн орточо убактысы	3-5 күн	Көпчүлүк мекемелерде 1-2 күн
Тез жардам кызматынын иши	Чалууларды кол менен бөлүштүрүү, кечигүү	Автоматташтырылган багыттоо (айрым аймактарда)
Жарандардын канааттануусу	Төмөн/орто	Ортодон жогору (Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлигинин маалыматы боюнча, 2023-ж.)

Булак: автор тарабынан түзүлгөн: Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлигинин аналитикалык маалыматтары (Саламаттык сактоону санариптештирүүнүн жыйынтыктары жөнүндө жылдык отчет, Бишкек, 2023-ж.); Дүйнөлүк банктын колдоосу менен ишке ашырылып жаткан Кыргыз Республикасында саламаттыкты сактоону санариптик трансформациялоо долбоорунун алкагында электрондук саламаттык сактоо электрондук системасын ишке ашыруунун жүрүшүнө сереп салуу (2020–2023); басылмалар: Каныбеков А.А., Усубалиева Ж.Ц. Кыргызстандагы баштапкы медициналык-санитардык жардам мекемелеринде электрондук медициналык документтерди киргизүүнүн натыйжалуулугу // «Коомдук саламаттыкты сактоо жана саламаттыкты сактоо» журналы, 2023, №2, 45–50-б.; Электрондук саламаттыкты сактоо Кыргызстан расмий сайты – www.ehealth.kg (2023-жылга карата).

Санариптик технологиялар жарандар менен мамлекеттик медициналык мекемелердин өз ара аракеттенүүсүнүн форматын олуттуу түрдө өзгөртүп,

кызматтарды жеткиликтүү, тез жана ыңгайлуу кылды. Дарыгерлер менен электрондук жолугушуулар жана бейтаптардын санариптик жазуулары сыяктуу жөнөкөй чечимдердин да натыйжалуулугу далилденген: алар бюрократиялык жүктү азайтты, маалыматтарды башкаруунун тактыгын жогорулатты жана бейтаптарды кабыл алууну уюштурууну жакшыртты.

Алсак, Кыргызстандын Саламаттыкты сактоо министрлигинин маалыматы боюнча, Бишкек жана Чүй облусунда дарыгерлердин санын кошумча көбөйтпөстөн жана инфраструктуралык чыгымдарсыз эле эмканаларда тейленген бейтаптардын саны 12–15%га өскөн. Бул санариптештирүүнүн экономикалык таасирин ачык көрсөтүп турат.

Изилдөө салык чөйрөсүндөгү санариптик инструменттерге өзгөчө басым жасайт. Салык сөздүн түз маанисинде мамлекеттик кызмат болбосо да, заманбап санариптик чечимдер (ЕТТН, онлайн кассалык аппараттар, салык төлөөчүнүн жеке эсептери, Tunduk платформасы аркылуу интеграция) салыкты тескөөнү кыйла жөнөкөйлөтүп, аны ачык, жеткиликтүү жана колдонуучуга багытталган.

Бул чөйрөдөгү санариптештирүү мамлекеттик башкаруунун жетилгендигинин көрсөткүчү катары каралат жана мамлекеттин фискалдык туруктуулукту жана башкаруу чечимдеринин сапатын жогорулатуу үчүн технологияларды натыйжалуу колдонуу мүмкүнчүлүгүн чагылдырат. Бул бөлүмдөрдүн ортосунда координацияланган ишти, заманбап IT инфраструктурасын жана санариптик компетенцияларды талап кылат.

Изилдөө Пирсон корреляция коэффициентин колдонуу менен санариптик чечимдердин таасирин сандык аныктоого аракет кылган. Талдоо көрсөткөндөй, ЭТТН, онлайн кассалык машиналарды жана санариптик салык төлөөчүнүн эсептерин киргизүү салыктык башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатууга жана мамлекет менен жарандардын өз ара аракеттенүүсүнүн сапатын жакшыртууга өбөлгө түзөт.

$$r = \frac{\sum (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum (x_i - \bar{x})^2 \sum (y_i - \bar{y})^2}} \quad (1)$$

Санариптештирүүнүн деңгээлин баалоо үчүн биз өлкөнүн экономикалык абалын, ошондой эле экономикалык ишмердүүлүктүн ар кандай аспектилерин жана эмгек рыногунун кырдаалын комплекстүү чагылдырган бир нече негизги көрсөткүчтөрдү колдондук (2.1-таблицаны караңыз).

Изилдөөгө алынган индикаторлорду тандоо санариптештирүүнүн, атап айтканда, салыктык башкаруу чөйрөсүндө мамлекеттик башкаруунун натыйжалуулугуна жана жалпы экономикалык өнүгүүгө тийгизген таасирин комплекстүү баалоо зарылдыгы менен шартталган. Бул көрсөткүчтөрдүн ар бири экономиканын жана социалдык климаттын иштешинин маанилүү аспектилерин чагылдырат, бул анализге комплекстүү мамиле жасоого мүмкүндүк берет.

1. *Кассалык машиналардын саны (CRM).* Бул соода жана кызмат көрсөтүү чөйрөсүндөгү санариптештирүүнүн түз көрсөткүчү. Колдонулган көзөмөлдүк-кассалык машиналардын санынын өсүшү салыктык көзөмөлдүн күчөтүлгөндүгүн, бизнесте санариптик технологияларды колдонуунун кеңейгендигин, ошондой эле экономиканын көмүскө секторунун кыскарышын көрсөтөт.

2. *Бюджетке салыктык түшүүлөрдүн көлөмү.* Фискалдык натыйжалуулукту жана экономикалык активдүүлүктүн деңгээлин чагылдырат. Санариптик чечимдерди ишке ашыруу менен бирге салыктык түшүүлөрдүн көбөйүшү бюджеттик процесстердин ачык-айкындуулугун жана башкарылышын, ошондой эле мамлекет менен бизнестин ортосундагы ишенимдин жогорулаганынан кабар берет.

3. *Ички дүң продукт (ИДП).* Өлкөдө өндүрүлгөн товарлардын жана көрсөтүлгөн кызматтардын жалпы көлөмүн чагылдырган көрсөткүч. Санариптик трансформациянын контекстинде ИДПнын өсүшү мамлекеттик жөнгө салуунун натыйжалуулугун жогорулатууну, административдик тоскоолдуктарды кыскартууну жана ишкердик активдүүлүктү стимулдаштырууну көрсөтүшү мүмкүн.

4. *Инфляциянын деңгээли.* Бизге баалардын туруктуулугун жана экономикалык тең салмактуулуктун даражасын баалоого мүмкүндүк берет. Санариптештирүү, өзгөчө салык чөйрөсүндө чыгымдарды азайтууга, атаандаштыкты күчөтүүгө жана натыйжада инфляцияны ооздуктоого жардам берет.

5. *Жумушсуздуктун деңгээли.* Эмгек базарынын абалын чагылдырат. Санариптик чечимдерди, анын ичинде кассалык машиналарды колдонууну кеңейтүү жаңы жумуш орундарын түзүүгө, иш менен камсыз кылуунун учурдагы формаларын мыйзамдаштырууга, кичи жана орто бизнесте жумуштуулукту жогорулатууга жардам берет.

Белгилей кетсек, жогоруда көрсөтүлгөн көрсөткүчтөрдүн ар бири өзүнчө баа берүү тегиздигин камтыйт - институционалдык, фискалдык, экономикалык жана социалдык. Бул көрсөткүчтөрдү бириктирилген талдоо санариптештирүүнүн мамлекеттик башкарууну өнүктүрүүгө жана социалдык-экономикалык бакубаттуулуктун деңгээлине тийгизген таасиринин толук картинасын алууга мүмкүндүк берет.

2.5 – таблица. Кыргыз Республикасында 2014–2023-жылдарга контролдук-кассалык машиналардын санынын динамикасы, салыктык кирешелер, ИДП, инфляциянын деңгээли жана жумушсуздуктун деңгээли

Жыл	Кассалык машиналардын саны	Салыктык кирешелер (млн сом)	ИДП (млн сом)	Инфляциянын деңгээли (%)	Жумушсуздуктун деңгээли (%)
2014	12,046	42,169,9	400,694,0	110.5	205.7
2015	12,996	60,797,1	423,635,5	103.4	201.5
2016	13,037	67,812,7	476,331,2	99.5	192.2
2017	14,204	73,461,3	520,958,6	103.7	183.7

2018	15,741	75,524,9	569,385,6	100.5	156.3
2019	16,534	78,994,2	654,015,2	103.1	140.9
2020	17,466	79,002,2	639,688,6	109.7	150.2
2021	38,203	105,714,0	782,854,3	111.2	142.6
2022	65,422	156,339,5	1 020 744,6	114.7	131.6
2023	74,427	185,010.1	1 228 898,8	107.3	91.6

Булак: Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитети тарабынан жарыяланган расмий статистикалык маалыматтарды системалаштыруунун жана талдоонун негизинде автор тарабынан түзүлгөн[Электрондук ресурс]/ Маалымат базасы катары төмөнкү маалыматтар пайдаланылды: Кыргыз Республикасынын улуттук эсептери, *Статистикалык жылдык китептер* тиешелүү жылдар үчүн Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин расмий сайтынан алынган маалыматтар (www.stat.kg, мүмкүндүк алуу – 2024), жана Кыргыз Республикасынын Экономика жана финансы министрлигине караштуу Мамлекеттик салык кызматынын жылдык отчеттору.

Санариптештирүү менен негизги экономикалык көрсөткүчтөрдүн ортосундагы байланышты баалоо үчүн кассалык машиналардын (CRM) саны менен төрт өзгөрмөнүн ортосунда Пирсон корреляция коэффициентин эсептелген.

ККМ жана ИДП: Коэффициент 0,84 болуп, күчтүү оң мамилени көрсөтүп турат. Контролдук-кассалык машиналардын санынын өсүшү ИДПнын өсүшү менен коштолууда, бул экономиканын өсүшүндө санариптештирүүнүн ролун баса белгилейт.

ККМ жана салыктык кирешелер: коэффициент 0,92, башкача айтканда, байланыш дагы айкыныраак. Бул өлкөдө көзөмөлдүк-кассалык машиналар канчалык көп колдонулса, салык жыйноо ставкасы ошончолук жогору болот дегенди билдирет — ачык-айкын жана натыйжалуу башкаруунун жыйынтыгы.

ККМ жана инфляциянын деңгээли: мамиле орточо (0,59), бирок дагы эле оң. Муну сооданын активдешүүсү жана экономикадагы жүгүртүүнүн өсүшү, анын ичинде бизнестин «актануусу» менен түшүндүрүүгө болот.

ККМ жана жумушсуздуктун деңгээли: коэффициент -0,83 болгон, башкача айтканда, күчтүү кайтарым байланыш. ССМ канчалык жогору болсо, жумушсуздук ошончолук төмөн болот. Бул жаңы жумуш орундарынын түзүлүшү жана көмүскө жумуштуулуктун үлүшү азайгандыгын көрсөтүшү мүмкүн.

Жыйынтыктар чогуу алганда, көзөмөлдүк-кассалык машиналар аркылуу салыктык контролду санариптештирүү экономикага да, социалдык чөйрөгө да оң таасирин тийгизип жатканын тастыктайт.

Үчүнчү бөлүмдө **"Экономиканы санариптештирүү шартында мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнү жакшыртуу боюнча практикалык сунуштарды иштеп чыгуу жана негиздөө»** мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнү баалоо боюнча сунуштар жана мамлекеттик кызматтарды башкаруунун интеграцияланган системасы, мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнү пайдалануунун көрсөткүчтөрү болжолдуу даярдалды.

Заманбап шарттарда калктын мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу органдарына кайрылуу процессин жакшыртууга, аны ыңгайлуу кылууга умтулушу керек. Жарандар жана уюмдар мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан көрсөтүлүүчү кызматтарга, ошондой эле калктын жана уюмдардын кайрылуулары боюнча мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан чечимдерди кабыл алуу процесстерин тездетүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болууга тийиш.

Адамзаттын мындан аркы өнүгүүсүн санариптик мейкиндиктеги жашоодон башка жол менен элестетүү азыртадан эле кыйын. Санариптик технологиялар бүгүнкү күндө улуттук санариптик экономиканы түзүүгө жана өнүктүрүүгө дем берип, экономикалык өсүүгө оң таасирин тийгизүүдө.

Мисалы, ар кайсы өлкөлөрдө ишкерлер жана инвесторлор үчүн “электрондук резидент” (e-Residency) статусунда физикалык катышуусу жок эле экономикалык ишмердүүлүктү жүргүзүүгө мүмкүндүк берген атайын санариптик кызматтар түзүлүүдө. Мындай мамлекеттик кызматтарды өнүктүрүү экономикалык жигердүүлүктүн жана салыктык түшүүлөрдүн өсүшүн камсыз кылат жана жарандыгы жок, бирок тигил же бул өлкөнүн экономикалык ишине катышкан жарандарды да, резиденттерди да калктын мамлекеттик реестрине киргизүүнү камтыйт.

Мындай ыкмалар санариптештирүү жөн гана техникалык модернизация катары эмес, мамлекеттик башкаруунун сапатын жогорулатуунун негизги куралдарынын бири катары каралып жаткан эл аралык илимий практикага дал келет. Акыйкат башкаруу концепциясынын алкагында санариптик технологиялар мамлекеттик сектордун ачыктыгын, отчеттуулугун жана натыйжалуулугун камсыздоодо борбордук ролду ойнойт. Ошол эле учурда мындай трансформациянын өлчөнгөн натыйжалары салыктык жана салыктык эмес кирешелердин туруктуу өсүшүнөн, коррупциянын деңгээлинин төмөндөшүнөн жана мамлекеттик финансыны башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуудан көрүнүп турат.

Биринчи сап – санариптик форматка өткөн кызматтардын үлүшү, электрондук аянтчаларды пайдалануучулардын саны, санариптик каналдар боюнча суроо-талаптардын көлөмү, ведомстволор аралык интеграциянын деңгээли жана колдонуучулардын канааттануусу сыяктуу көрсөткүчтөрдүн динамикасын талдоонун негизинде мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү болжолу.

Экинчиси, салыктык түшүүлөрдүн өсүшү, башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу жана фискалдык туруктуулукту чыңдоо аркылуу көрүнгөн санариптештирүүнүн фискалдык натыйжасынын болжолу. Анализдин бул бөлүгүндө салыктык кирешелердин динамикасы мурда диссертациянын башка бөлүмдөрүндө берилген санариптик трансформациялардын кыйыр натыйжасы катары каралат.

Кыргыз Республикасында 2028-жылга чейин мамлекеттик кызматтарды санариптештирүүнүн өнүгүү багытын жана темптерин реалдуу баалоо үчүн

изилдөөдө жөнөкөй, бирок ишенимдүү сызыктуу болжолдоо методологиясы колдонулган. Бул ыкма 2019-жылдан 2024-жылга чейинки негизги санариптик көрсөткүчтөрдүн жыл боюнча динамикасын талдоого жана кийинки төрт жылда аларды экстраполяциялоого негизделген.

Санариптик трансформациянын жүрүшүн толугураак чагылдырган болжолдоо объектилери катары төмөнкү көрсөткүчтөр тандалды:

- санариптик форматка өткөн мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдүн үлүшү (% менен);
- электрондук мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөр порталын колдонуучулардын саны (миң адам менен);
- санариптик каналдар аркылуу мамлекеттик кызматтарга кайрылуулардын жалпы саны (миллиондоп);
- Түндүк системасына кошулган мамлекеттик органдардын саны (даана менен);
- санариптик кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатына жарандардын канааттануу деңгээли (% менен).

Бул көрсөткүчтөрдүн ар бири үчүн сызыктуу регрессия ыкмасынын негизинде, убакыттык катарлардын негизинде математикалык модель курулган. Ар бир индикатор үчүн сызыктуу теңдеме катары берилген убакыттан көз карандылык түзүлдү:

$$y = a \times t + b \quad (2)$$

мында y – тиешелүү жылдагы көрсөткүчтүн мааниси, t – жыл, a жана b – эң аз квадраттар ыкмасы менен алынган параметрлер.

Бул ыкма буга чейин байкалган өсүү темптеринин негизинде, 2028-жылга чейинки мезгилге туруктуу тенденцияны жана болжолдуу маанилерди жазууга мүмкүндүк берет.

Төмөндө тарыхый маалыматтарды жана болжолдуу маанилерди бириктирген жыйынды таблица.

3.1 – таблица. Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнүн өнүгүү динамикасынын учурдагы темптери жана болжолу

Жыл	Санариптик кызматтардын үлүшү (%)	Порталды колдонуучулар (миң)	Санарип хиттери (миллион)	Integration Tunduk (org.)	канааттануу (%)
2019	28,0	150,0	1.2	18,0	62,0
2020	36,0	280,0	2.0	36,0	66,0
2021	49,0	430,0	3.4	61,0	70,0
2022	63,0	590,0	5.6	79,0	74,0
2023	72,0	720,0	7.8	94,0	77,0
2024	81,0	860,0	9.3	108,0	80,0
2025	89,0	990,0	10.7	122,0	83,0
2026	96,0	1120,0	12.1	135,0	86,0
2027	103,0	1250,0	13.5	142,0	87,5
2028	110,0	1380,0	14.9	149,0	89,0

Булак: Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитети тарабынан жарыяланган расмий статистикалык маалыматтарды системалаштыруунун жана талдоонун негизинде автор тарабынан түзүлгөн

[Электрондук ресурс] / Маалымат базасы катары төмөнкүлөр пайдаланылды: Кыргыз Республикасынын Улуттук эсептери, тиешелүү жылдарга статистикалык жылынамалар, Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин расмий сайтынын маалыматтары (www.stat.kg, мүмкүндүк алуу – 2024), жана Кыргыз Республикасынын Экономика жана финансы министрлигине караштуу Мамлекеттик салык кызматынын жылдык отчеттору.

Таблицада көрүнүп тургандай, санариптик трансформациянын азыркы темптери сакталса, 2027-жылга карата бирдиктүү реестрде көрсөтүлгөн кызматтардын 100%дан ашыгы санариптик форматта кайталанат деп күтүүгө болот. Бул бардык негизги процедуралар онлайн режиминде жеткиликтүү болот, ал эми кээ бирлери демейки боюнча санариптик түрдө бериле баштайт - физикалык байланыштын кереги жок.

Санариптик кызматтарды колдонуучулардын саны да туруктуу өсөт жана 2028-жылга карата 1,4 миллион адамга жакындайт, бул калктын кеңири камтылышын жана электрондук каналдарга туруктуу суроо-талаптарын көрсөтөт. Мындай өзгөртүүлөр сапаттык эффект менен коштолот – болжолдоолорго ылайык, жарандардын санариптик мамлекеттик кызматтарга канааттануу деңгээли 89%га жетет, бул онлайн кызматтарга ишенимдин жогорулагандыгын жана колдонуучунун ыңгайлуу тажрыйбасын көрсөтөт.

Сурамдардын санынын жана интеграцияланган органдардын санынын болжолу да санариптик трансформациянын прогрессивдүү мүнөзүн тастыктайт: 2028-жылга карата жыл сайын 14 миллиондон ашык санариптик суроо-талаптар күтүлүүдө, ал эми Tunduk платформасы аркылуу өз ара байланышкан бөлүмдөрдүн саны 149ду түзөт.

Жогоруда айтылгандай, экинчи болжолдоо ыкмасы салыктык түшүүлөрдүн өсүшүнөн, административдик эффективдүүлүктүн жогорулашынан жана фискалдык туруктуулуктун чындалышынан көрүнүп турат. Кыргызстандын экономикасын санариптик трансформациялоонун мыйзам ченемдүүлүктөрүн сыпаттоо санариптик жетилгендиктин өткөн этаптарын талдоого жана санариптештирүүнүн келечектеги өнүгүүсүн аныктоого мүмкүндүк берүүчү болжолдуу моделдерди курууга негизделиши мүмкүн. Технологиялык өнүгүүнүн тенденцияларын моделдөө куралдарынын бири ARIMA модели болуп саналат.

Моделдөө эки болжолдоочу блоку камтыйт – ARIMA моделин куруу жана санариптештирүү жана макроэкономикалык параметрлердин өзгөрүү контекстинде салыктык түшүүлөрдүн динамикасын баалоо үчүн көп жолку регрессия.

Биринчи бөлүмдө 2014–2023-жылдарга салыктык кирешелердин мезгилдик катарларын талдоо үчүн ARIMA(1,1,1) модели колдонулат. Айырмачылыктардын биринчи иретинин негизинде туруктуу өсүү тенденциясы аныкталган жана 2024-2028-жылдарга салыктык түшүүлөрдүн болжолдуу маанилери эсептелген. Натыйжалар көрсөткөндөй, учурдагы динамика сакталса, салыктык түшүүлөрдүн жылдык өсүшү орто эсеп менен 16,2 миллиард сомду түзүшү мүмкүн, ал эми 2028-жылга карата салыктардын көлөмү болжол менен 266 миллиард сомго жетет.

Экинчи бөлүмдө салыктык кирешелердин негизги факторлордон: кассалык аппараттардын санына, ИДПга, инфляцияга жана жумушсуздукка көз карандылыгын чагылдырган көп сызыктуу регрессиялык моделди түзөт. Макроэкономикалык динамикасынын үч сценарийи моделдешти. Эң оптимисттик сценарий боюнча (ИДПнын өсүшү 10,5%, инфляция 7%, жумушсуздуктун 8% кыскарышы) 2028-жылга карата салыктык түшүүлөр 448,8 млрд сомго чейин өсүшү мүмкүн. Эң аз натыйжалуу сценарий (ИДПнын орточо өсүшү жана инфляциянын жогорку деңгээли) 40 млрд сомдук болжолду берген.

Анализ көрсөттү:

- ИДПнын өсүшү салыктык кирешелерге эң күчтүү оң таасирин тийгизет;
- инфляция жана жумушсуздук ошондой эле олуттуу, бирок азыраак таасир этет;

- салык системасын санариптештирүү, анын ичинде көзөмөлдүк-кассалык машиналардын санын көбөйтүү көмүскө экономиканы кыскартууга жана фискалдык натыйжалуулуктун өсүшүнө өбөлгө түзөт.

Ошондуктан, жүргүзүлүп жаткан эсептөөлөр салыктык башкаруу чөйрөсүндө санариптештирүүнүн жогорку потенциалын тастыктаганын жана ушуга байланыштуу болжолдуу моделдердин негизинде бюджетти пландаштыруунун конкреттүү сандык көрсөтмөлөрү сунушталганын белгилесе болот.

Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү деңгээлин төмөндөгү негизги багыттар боюнча баалоо үчүн оригиналдуу формулаларды иштеп чыгуу бөлүмдүн маанилүү салымы болду:

- санариптештирүүнүн натыйжалуулугу (жетилген натыйжаларга ресурстардын катышы аркылуу);

- санариптик кызматтардын болушу (санариптик кызмат көрсөтүүлөр менен камтылган калктын үлүшү аркылуу);

- интеграция (ведомстволор аралык шайкештиктин деңгээли жана Түндүк платформасына кошулуу аркылуу);

- натыйжалуулук (камтууну жогорулатуу, кызмат көрсөтүүнүн ылдамдыгы жана чыгымдарды азайтуу аркылуу);

- маалыматтардын коопсуздугу (IT системаларынын коопсуздугунун жана туруктуулугунун интегралдык коэффициенттерин колдонуу менен баалоо аркылуу).

Сунуш кылынган формулалар экономикалык талдоо принциптеринин, математикалык моделдөө методдорунун жана прикладдык эконометрикалык ыкмалардын негизинде иштелип чыккан, бул аларды мамлекеттик башкаруу практикасына ыңгайлаштырууга мүмкүндүк берет.

Экономиканы башкаруунун трансформациясынын контекстинде санариптик мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү баалоо боюнча изилдөөдө иштелип чыккан критерийлерди сыноо үчүн, кеңири жайылтылган жана социалдык маанилүү кызматтардын бири катары санариптик салык төлөөчүнүн эсеби аркылуу салык отчетторун берүү жагдайы тандалды.

Жүргүзүлгөн талдоо бул санариптик кызматтын сапатын 3.2-таблицада көрсөтүлгөн төмөнкү багыттар боюнча баалоого мүмкүндүк берди.

3.2 – таблица. Санариптик салык кызматынын параметрлерине салыштырмалуу баа берүү

Критерий	Баа	Комментарий
Натыйжалуулук	↑ Салыктык кирешелер 18% га (2020–2023)	Көбөйүү отчеттуулукту автоматташтыруу, электрондук техникалык жана техникалык колдоо жана каталарды кыскартуу менен шартталган.
Жеткиликтүүлүк	>95% юридикалык жактар онлайн отчеттуулукту колдонушат	Бирок, аймактарда инфраструктура жана көндүмдөрдүн тоскоолдуктары сакталып турат
Натыйжалуулук	Отчет берүү убактысы 2 күндөн 15 мүнөткө чейин кыскарды	Чакан жана орто бизнестин жогорку деңгээлдеги канааттануусу
Интеграция	Кызмат GRS, GTS жана Tunduk платформасы менен синхрондоштурулган	Ведомстволор аралык текшерүү жана оперативдүү маалыматтар менен алмашуу камсыз кылынат
Коопсуздук	Электрондук санариптик кол коюу жана эки факторлуу аутентификация колдонулат	2022-жылы катталган изоляцияланган API ката инциденттери

Булак: автор тарабынан Кыргыз Республикасынын Экономика жана Финансы министрлигине караштуу Мамлекеттик салык кызматынын маалыматтарынын, Тундук платформасынын аналитикалык отчетторунун жана “Кыргызстандын фискалдык системасындагы санариптик трансформация: 2020–2023-жылдардын жыйынтыгы” жылдык отчетунун (BTS Digital, Бишкек, 2024) негизинде түзүлгөн.

Төмөндө 3.1-графикте Кыргыз Республикасындагы салык кызматтарын санариптештирүүнүн индикативдик баалоонун визуализациясы келтирилген, ал беш негизги критерий боюнча эсептелген: натыйжалуулук, жеткиликтүүлүк, интеграция, натыйжалуулук жана коопсуздук. Көрсөткүчтөрдүн ар бири 0,2ден 1,0го чейинки шкалада көрсөтүлөт, мында 1,0 жетилүүнүн мүмкүн болгон эң жогорку деңгээлин чагылдырат.

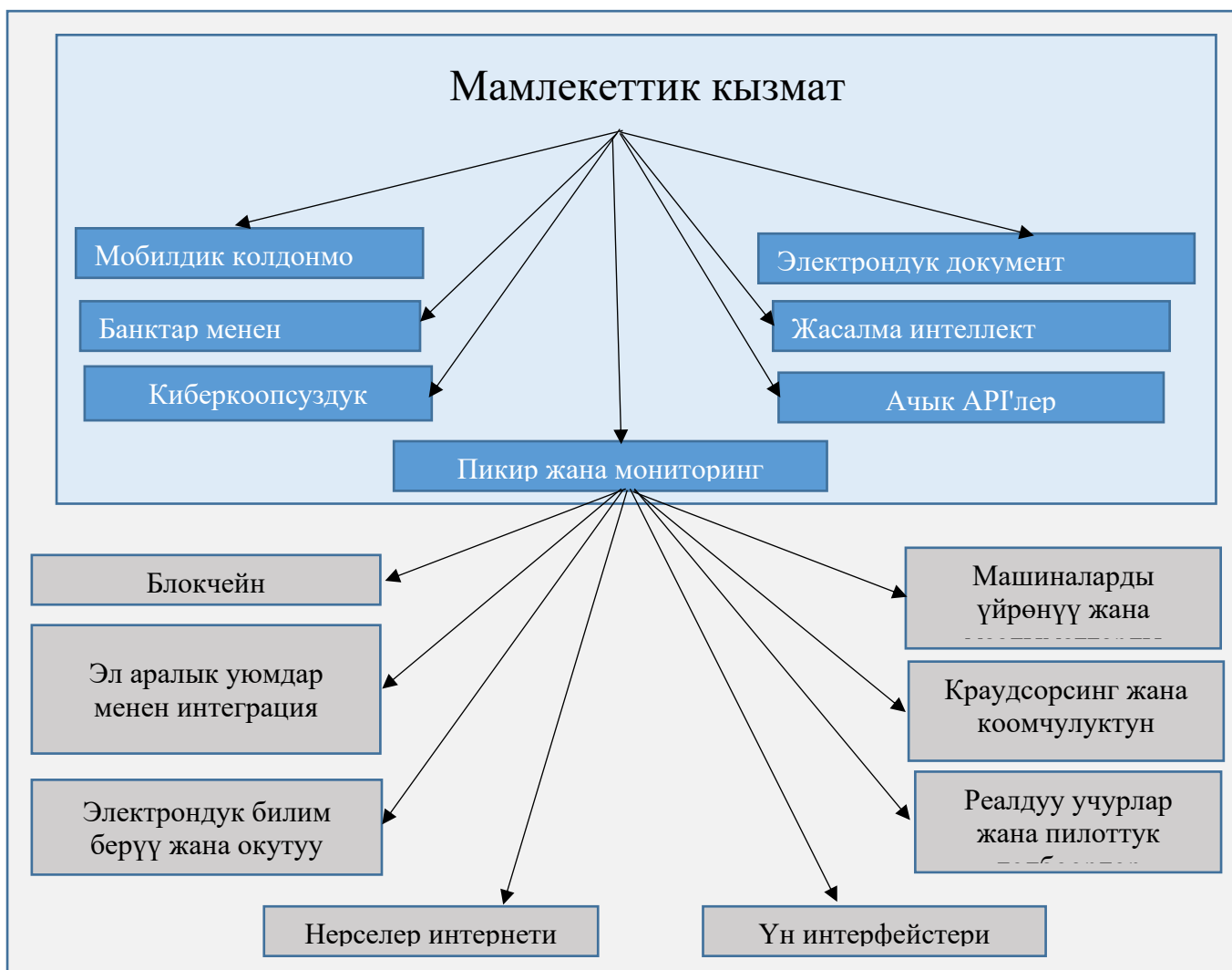
3.1 – график. Санариптик салык кызматына индикативдик баа берүү

Булак: автор тарабынан түзүлгөн

График көрсөткөндөй, кызмат беш критерийдин төртөө боюнча 0,7ге бааланган – натыйжалуулук, жеткиликтүүлүк, интеграция жана эффективдүүлүк – бул орто-жогорку жетилгендик деңгээлине туура келет. Бул процесстерди автоматташтыруу, административдик тоскоолдуктарды азайтуу жана колдонуучунун ишенимин жогорулатуудагы прогрессти көрсөтөт.

Ошол эле учурда коопсуздук туруктуу тобокелдиктерди жана санариптик инфраструктуранын кибер туруктуулугун күчөтүү зарылдыгын көрсөтүү менен өзгөчө онлайн кызматтарды кеңейтүү жана өз ара аракеттенүүнүн электрондук каналдарына көз карандылыкты жогорулатуу шартында төмөнкү баллды (0,6) алды.

Диссертациялык изилдөөнүн аягында мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү башкаруунун интеграцияланган системасынын концептуалдык модели сунушталат, анын негизги максаты ар түрдүү бөлүмдөрдөгү санариптик чечимдердин фрагментациясын жеңүү жана бүтүндөй мамлекеттин деңгээлинде санариптик трансформациянын бирдиктүү, башкарылуучу процессин камсыз кылуу болуп саналат (сүрөт 3.1).

3.1 – сүрөт. Мамлекеттик кызматты башкаруунун интеграцияланган системасы

Бул модель төмөнкү негизги принциптерге негизделген:

- ведомстволор аралык шайкештик, Tunduk платформасы жана башка маалымат алмашуу механизмдери аркылуу берилген;
- борборлоштурулган мониторинг, бул бир катар негизги көрсөткүчтөр боюнча санариптештирүүнүн динамикасына көз салууга мүмкүндүк берет;
- автордук эсептөө коэффициенттерин колдонуу санариптик кызматтардын сапатын сандык баалоого мүмкүндүк берүүчү (жеткиликтүүлүк, натыйжалуулук, эффективдүүлүк, коопсуздук жана интеграция);
- башкаруунун ар түрдүү тармактарынын жана деңгээлдеринин өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен ийкемдүү санариптик пландаштыруу жана отчеттуулук системасы.

Бул моделди иштеп чыгуу мамлекеттик органдардын ортосундагы координацияны жакшыртууга гана эмес, ошондой эле системанын ар бир элементи бирдиктүү экономикалык жана социалдык максаттарга жетүү үчүн иштеген заманбап мамлекеттик башкаруунун логикасына санариптештирүүнү киргизүүгө мүмкүндүк берет.

Бул диссертацияда Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнүн мүмкүнчүлүктөрү жана келечеги ар тараптуу талданган. Изилдөө санариптик экономиканын теориялык негиздерин да, өлкөдөгү мамлекеттик кызматтарды санариптештирүүнүн учурдагы деңгээлине практикалык баа берүүнү да камтыды. Бул процесске таасир этүүчү негизги себептер да аныкталып, аны жакшыртуу боюнча сунуштар сунушталды.

КОРУТУНДУ

Жүргүзүлгөн изилдөө Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик кызматтарды санариптештирүүнүн негизги жетишкендиктерин жана орун алган көйгөйлөрүн аныктоого мүмкүндүк берди. Санариптештирүү экономиканын негизги тармактарына, анын ичинде айыл чарбага, өнөр жайга жана каржыга оң таасирин тийгизээри аныкталды. Санариптик технологияларды ишке киргизүү процесстердин натыйжалуулугун жогорулатууга, чыгымдарды кыскартууга жана калк үчүн кызмат көрсөтүүлөрдүн жеткиликтүүлүгүн жогорулатууга жардам берет.

Ошол эле учурда талдоо өлкөдө санариптештирүүнү толук ишке ашырууга тоскоол болгон олуттуу тоскоолдуктар бар экенин көрсөттү. Мындай көйгөйлөргө өзгөчө алыскы аймактардагы инфраструктуранын начардыгы, калктын санариптик сабаттуулугунун төмөн деңгээли, каржылоонун жетишсиздиги кирет. Ченемдик-укуктук базадагы боштуктар да аныкталган, алар блокчейн жана жасалма интеллект сыяктуу алдыңкы технологияларды ишке ашырууну чектейт. Буга карабастан, аныкталган кемчиликтер четтетилген шартта Кыргызстанда санариптик экономиканы ийгиликтүү өнүктүрүү үчүн потенциал бар.

Мамлекеттик кызматтарды санариптештирүү мамлекеттик башкаруунун ачыктыгын, натыйжалуулугун жана жеткиликтүүлүгүн жогорулатуунун негизги себеби бойдон калууда. Бирок бул максаттарга жетүү үчүн инфраструктураны жакшыртуу, ченемдик-укуктук базаны жакшыртуу жана жарандарды санариптик технологияларды колдонууга жигердүү окутуу камтылган комплекстүү мамиле талап кылынат.

Жүргүзүлгөн талдоо изилдөөнүн бардык максаттарын аткарууга жана төмөнкүдөй жыйынтыкка келүүгө мүмкүндүк берди.

1. Эл аралык тажрыйбаны талдоо. Изилдөөдө изилденген санариптештирүүнүн эл аралык тажрыйбасы ачык маалыматтарды жана борборлоштурулган санариптик платформаларды колдонуу сыяктуу башка өлкөлөрдүн ийгиликтүү стратегияларын Кыргызстандын шартына ыңгайлаштырса болорун көрсөттү. Бул кызмат көрсөтүүнүн натыйжалуулугун жогорулатат.

2. Учурдагы абалды баалоо. Кыргызстанда санариптештирүү алгачкы баскычта. Негизги кыйынчылыктарга инфраструктуранын жетишсиздиги, бөлүмдөрдүн ортосундагы санариптик платформалардын начар интеграциясы жана калктын санариптик сабаттуулугунун төмөн деңгээли кирет. Бирок Түндүк сыяктуу электрондук системаларды колдонууда жылыштар болду.

3. Менеджменттин сапатына таасири. Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү ачыктыкты жогорулатууга жана бюрократиялык тоскоолдуктарды азайтууга жардам берет. Бирок анын социалдык-экономикалык өнүгүүгө тийгизген таасири айыл жерин санариптик кызматтар менен камтуу деңгээли төмөн болгондуктан чектелүү.

4. Санариптештирүүнүн натыйжалуулугу. Электрондук өкмөттүн көрсөткүчтөрү сыяктуу санариптештирүүнүн натыйжалуулугун баалоо боюнча эл аралык ыкмалар Кыргызстандын шартында да колдонулушу мүмкүн. Бул методологияларды баалоо практикасына киргизүү прогрессти так өлчөөгө мүмкүндүк берет

5. Мүчүлүштүктөрдү аныктоо боюнча сунуштар. Санариптештирүүдөгү негизги тоскоолдуктарды жоюу комплекстүү мамилени, анын ичинде инфраструктураны өнүктүрүүнү, ченемдик-укуктук базаны жакшыртууну жана калкты окутууну талап кылат.

6. Интеграцияланган башкаруу системасы. Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү башкаруунун интеграцияланган системасынын иштелип чыккан концепциясы Кыргызстандын өзгөчөлүктөрүн эске алат жана ведомстволор аралык координацияны жакшыртууга багытталган, бул жарандар үчүн кызмат көрсөтүүлөрдүн жеткиликтүүлүгүн жана сапатын олуттуу жогорулатууга тийиш.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. Инфраструктураны жакшыртуу. Телекоммуникация инфраструктурасын өнүктүрүүнү активдештирүү зарыл, айрыкча айыл жергесинде интернетке жеткиликтүүлүк чектелүү бойдон калууда.

2. Билим берүү демилгелери. Калк үчүн, анын ичинде мектеп окуучулары, студенттер жана мамлекеттик кызматкерлер үчүн санариптик сабаттуулук боюнча программаларды уюштуруу, санариптик кызматтарды иш жүзүндө колдонууга басым жасоо.

3. Мыйзамдарды өркүндөтүү. Маалыматтарды коргоону, блокчейнди ишке ашырууну жана мамлекеттик процесстерде жасалма интеллектти колдонууну жөнгө салган жаңы мыйзамдарды жана түзөтүүлөрдү киргизүү.

4. Жеке инвестицияларды тартуу. Салыктык жеңилдиктерди сунуштоо жана административдик процедураларды жөнөкөйлөтүү аркылуу санариптештирүүгө жеке сектордун катышуусу үчүн жагымдуу шарттарды түзүү.

5. Жаңы технологияларды ишке киргизүү. Мамлекеттик процесстердин ачыктыгын жогорулатуу үчүн блокчейн сыяктуу заманбап технологияларды жана кызматтарды автоматташтыруу үчүн жасалма интеллектти колдонуңуз.

6. Прогресске мониторинг жүргүзүү. Санариптештирүүнүн ийгиликтерине үзгүлтүксүз мониторинг жүргүзүүгө жана баалоого мүмкүндүк берүүчү санариптештирүүнүн негизги индикаторлорунун иштелип чыккан системасын ишке ашыруу.

7. Ведомстволор аралык координациялоону жакшыртуу. Кызмат көрсөтүүнүн ырааттуулугун жана натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн мамлекеттик органдардын ортосунда маалымат алмашуу үчүн бирдиктүү платформаны иштеп чыгуу.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү башкаруу процесстерин системалуу трансформациялоо: санариптик технологиялардын методологиясы / Т.Ш. Абдыров, С. А. Хубиева, Н. А. Югай, Ж. Д.Сманкулова // Экономика жана бизнес: теория жана практика. - 2024. - № 9-2 (115). - С. 15-21. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=73163742>

2. Мамлекеттик кызматтарды санариптештирүүнүн натыйжалуулугуна мониторинг: инновациялык башкаруу технологиялары / С.А.Хубиева, Г.Н.Юсупова, Н.А.Югай, Э.К.Чогулдурова // Эл аралык гуманитардык жана табигый илимдер журналы. - 2024. - № 11-4 (98). - С. 253-258. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=76097800>

3. Хубиева, С.А. Санариптештирүүнүн Кыргыз Республикасынын экономикасына тийгизген таасири / С.А. Хубиева // Кыргызстан Эл аралык университетинин жарчысы. - 2022. - No 1 (45). - С. 138-142.https://elibrary.ru/similar_items.asp?itemid=48433805
4. Хубиева, С.А. Кыргыз Республикасындагы санариптештирүүнүн учурдагы абалы жана өнүгүү келечеги / С.А.Хубиева // Кыргызстан Эл аралык университетинин жарчысы. - 2021. - № 2 (43). - С. 442-445.<https://elibrary.ru/item.asp?id=45768133>
5. Хубиева С., Югай Н. Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнү заманбап шарттарда өнүктүрүүнүн негизги багыттары // БМУ Жарчысы. - 2021. - № 1 (55). - С. 156-159.https://elibrary.ru/similar_items.asp?itemid=45733167

Хубиева Светлана Аминовнын 08.00.06 – тармактык экономика адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты илимий даражасын алуу үчүн «Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик кызматтарды санариптештирүү» темасындагы диссертациясынын РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: санариптештирүү, мамлекеттик кызматтар, санариптик экономика, электрондук башкаруу, санариптик трансформация, интеграцияланган системалар, санариптик инфраструктура, башкаруунун натыйжалуулугу, онлайн кызматтар, электрондук платформалар, процесстерди автоматташтыруу.

Изилдөөнүн объектиси болуп улуттук экономиканы башкаруунун натыйжалуулугун жана мамлекеттик экономикалык саясаттын натыйжалуулугун жогорулатуунун куралы катары Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү процесси саналат.

Изилдөөнүн предмети болуп мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдүн конкреттүү түрлөрүн санариптештирүүнүн экономикалык эффекттери жана алардын улуттук экономиканы башкаруунун функционалдык параметрлерине, анын ичинде салык салууга жана жарандардын негизги кызматтарга жеткиликтүүлүгүнө тийгизген таасири саналат.

Изилдөөнүн максаты: Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнүн учурдагы абалын изилдөө, аны өнүктүрүүнүн келечегин талдоо жана натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча практикалык сунуштарды берүү.

Изилдөө методдору. Иште жалпы илимий статистикалык изилдөө ыкмалары колдонулат: абстракттуу-логикалык, салыштырма, топтоо, структуралык-функционалдык, графикалык, көп факторлуу корреляциялык-регрессиялык анализ, болжолдоо, эксперттик баалоо ж.б.

Изилдөөнүн материалдарына атайын экономикалык адабияттар, мыйзамдык, ченемдик-укуктук жана методикалык материалдар, тармактык документтер жана программалар, Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин расмий маалыматтары, электрондук ресурстар жана

Кыргыз Республикасындагы санариптештирүүнүн абалына жана өнүгүшүнө байланыштуу уюмдардын маалымат базасы камтылган.

Диссертациялык изилдөөлөрдүн натыйжаларынын илимий жаңылыгы. Изилдөөнүн жүрүшүндө төмөнкү илимий натыйжаларга жетишилди:

1. Заманбап экономиканы башкаруунун ажырагыс бөлүгү катары “Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүү” концепциясынын мазмуну транзакциялык чыгымдарды кыскартууну, мамлекеттик башкаруу чөйрөсүндө айкындуулукту, отчеттуулукту жана чечимдерди кабыл алуунун ылдамдыгын жогорулатууну камсыз кылуучу концепциянын мазмуну такталды жана негизделди.

2. Санариптик мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү экономикалык көз караштан алардын функционалдык максатына жана максаттуу пайдалануучу топторуна (калк, бизнес, мамлекеттик органдар) негизделген классификациялоо сунушталат, бул кызмат көрсөтүүлөрдү экономикалык көрсөткүчтөргө кошкон салымынын негизинде түзүүгө мүмкүндүк берди.

3. Биринчи жолу Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнүн абалына комплекстүү талдоо жүргүзүлдү, мында салык чөйрөсүнө басым жасалды, анын ичинде салык төлөөчүлөрдүн электрондук маалыматтык тутумдары, онлайн-контролдук-кассалык машиналар жана салык төлөөчүнүн санариптик эсептери фискалдык башкаруунун негизги санариптик инструменти катары.

4. Санариптештирүүнүн экономикалык параметрлерге тийгизген таасири, анын ичинде салыктык түшүүлөрдүн көбөйүшү, административдик чыгымдардын азайышы, жарандар менен мамлекеттик органдардын ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн сапатынын жакшырышына сандык баа берилди. Бул үчүн Пирсон корреляция коэффициенти жана репрезентативдик көрсөткүчтөрдүн жыйындысы колдонулган.

5. Экономиканы башкаруу жагынан жогорку эффективдүү мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнүн эл аралык моделдери аныкталды жана алардын Кыргыз Республикасынын шарттарына карата колдонулушуна баа берилди.

6. Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү санариптештирүүнүн натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган практикалык сунуштардын комплекси иштелип чыкты, анын ичинде санариптик кызмат көрсөтүүлөрдү стандартташтыруу, эффективдүү мониторинг жүргүзүү үчүн аналитикалык базаны өнүктүрүү, ченемдик укуктук чөйрөнү жакшыртуу жана мамлекеттик органдардын санариптик жетилгендигин жогорулатуу боюнча сунуштар камтылган.

Колдонуу даражасы: Изилдөөнүн жыйынтыгы ж.Абдрахманов атындагы Кыргыз Республикасынын Президентинин алдындагы Мамлекеттик Башкаруу Академиясы тарабынан бекитилген.

Колдонуу чөйрөсү: Изилдөөнүн натыйжалары экономиканы башкаруу чөйрөсүндө санариптик саясатты иштеп чыгууда санариптештирүү маселелери менен алектенген министрликтердин жана ведомстволордун ишинде колдонулушу мүмкүн, мында технологиялык чечимдерди гана эмес,

алардын кызмат көрсөтүүлөрдүн жеткиликтүүлүгүнө жана бюджеттик процесстердин натыйжалуулугуна тийгизген таасирин да эске алуу маанилүү.

РЕЗЮМЕ

диссертации Хубиевой Светланы Аминовны на тему: «Цифровизация государственных услуг в Кыргызской Республике» на соискание ученой степени кандидата экономических наук по шифру специальности 08.00.06 – национальная и региональная экономика

Ключевые слова: цифровизация, государственные услуги, цифровая экономика, электронное управление, цифровая трансформация, интегрированные системы, цифровая инфраструктура, эффективность управления, онлайн услуги, электронные платформы, автоматизация процессов.

Объект исследования - процесс цифровизации государственных услуг в Кыргызской Республике как инструмент повышения результативности управления народным хозяйством и эффективности государственной экономической политики.

Предмет исследования - экономические эффекты цифровизации конкретных видов государственных услуг и их влияние на функциональные параметры управления народным хозяйством, включая налогообложение и доступ граждан к ключевым сервисам.

Цель диссертационного исследования: Цель изучить текущее состояние цифровизации государственных услуг в Кыргызской Республике, проанализировать перспективы её развития и предложить практические рекомендации для повышения эффективности.

Методы исследования. В работе использованы общенаучные статистические методы исследования: абстрактно-логический, сравнительный, группировки, структурно-функциональный, графический, многофакторный корреляционно-регрессионный анализ, прогнозирование, экспертные оценки и др.

Материалами исследования послужили специальная экономическая литература, законодательные, нормативные и методические материалы, отраслевые документы и программы, официальные данные НСК КР, электронные ресурсы и база данных организаций, имеющих отношение к состоянию и развитию цифровизации в Кыргызской Республике.

Научная новизна результатов диссертационного исследования. В ходе исследования были достигнуты следующие научные результаты:

1. Уточнено и обосновано содержание понятия «цифровизация государственных услуг» как неотъемлемой части современного экономического управления, обеспечивающей снижение транзакционных издержек, повышение прозрачности, подотчётности и скорости принятия решений в сфере государственного управления.

2. Предложена классификация цифровых государственных услуг с экономических позиций, основанная на их функциональном назначении и

целевых группах пользователей (население, бизнес, госорганы), что позволило структурировать услуги по вкладу в экономическую результативность.

3. Впервые осуществлён комплексный анализ состояния цифровизации государственных услуг в Кыргызской Республике, с акцентом на налоговую сферу, включая ЭТН, онлайн-ККМ и цифровые кабинеты налогоплательщиков как ключевые цифровые инструменты фискального администрирования.

4. Количественно оценено влияние цифровизации на экономические параметры, включая рост налоговых поступлений, снижение административных издержек и улучшение качества взаимодействия граждан с государственными органами. Для этого использован коэффициент корреляции Пирсона и набор репрезентативных индикаторов.

5. Выявлены международные модели цифровизации государственных услуг, обладающие высокой эффективностью с точки зрения экономического управления, и дана оценка их применимости к условиям Кыргызской Республики.

6. Разработан комплекс практических рекомендаций, направленных на повышение результативности цифровизации государственных услуг, включая предложения по стандартизации цифровых сервисов, развитию аналитической базы для мониторинга эффективности, совершенствованию нормативно-правовой среды и повышению цифровой зрелости государственных органов.

Степень использования: результаты исследования апробированы Академией государственного управления при президенте Кыргызской Республики имени Ж.Абдрахманова

Область применения: результаты исследования могут использоваться в работе министерств и ведомств, занимающихся вопросами цифровизации при разработке цифровых политик в сфере экономического управления, где важно учитывать не только технологические решения, но и их влияние на доступность услуг и эффективность бюджетных процессов.

SUMMARY

dissertation by Svetlana Aminovna Khubieva on the topic: "Digitalization of public services in the Kyrgyz Republic" for the degree of Candidate of Economic Sciences in the specialty code 08.00.06 - sectoral economics

Keywords: digitalization, public services, digital economy, electronic governance, digital transformation, integrated systems, digital infrastructure, management efficiency, online services, electronic platforms, process automation.

The object of the study is the process of digitalization of public services in the Kyrgyz Republic as a tool for improving the effectiveness of national economic management and the effectiveness of state economic policy.

The subject of the study is the economic effects of digitalization of specific types of public services and their impact on the functional parameters of national economic management, including taxation and citizens' access to key services.

The purpose of the study: To study the current state of digitalization of public services in the Kyrgyz Republic, analyze the prospects for its development and offer practical recommendations for improving efficiency.

Research methods. The work uses general scientific statistical research methods: abstract-logical, comparative, grouping, structural-functional, graphical, multifactorial correlation-regression analysis, forecasting, expert assessments, etc.

The research materials were special economic literature, legislative, regulatory and methodological materials, industry documents and programs, official data of the NSC KR, electronic resources and a database of organizations related to the state and development of digitalization in the Kyrgyz Republic.

Scientific novelty of the dissertation research results. The following scientific results were achieved during the study:

1. The content of the concept of "digitalization of public services" as an integral part of modern economic management, ensuring a reduction in transaction costs, increasing transparency, accountability and speed of decision-making in public administration, was clarified and substantiated. 2. A classification of digital public services from an economic perspective is proposed, based on their functional purpose and target user groups (population, business, government agencies), which made it possible to structure services based on their contribution to economic performance.

3. For the first time, a comprehensive analysis of the state of digitalization of public services in the Kyrgyz Republic was carried out, with an emphasis on the tax sphere, including ETTN, online KKM and digital taxpayer accounts as key digital tools of fiscal administration.

4. The impact of digitalization on economic parameters, including an increase in tax revenues, a decrease in administrative costs and an improvement in the quality of interaction between citizens and government agencies, was quantitatively assessed. For this purpose, the Pearson correlation coefficient and a set of representative indicators were used.

5. International models of digitalization of public services that are highly effective from the point of view of economic management were identified, and an assessment of their applicability to the conditions of the Kyrgyz Republic was given.

6. A set of practical recommendations aimed at increasing the effectiveness of digitalization of public services has been developed, including proposals for standardization of digital services, development of an analytical base for monitoring efficiency, improvement of the regulatory environment and increase of digital maturity of government agencies.

Degree of use: The results of the study were approved by the Academy of Public Administration under the President of the Kyrgyz Republic named after J.Abdrakhmanov.

Scope: the results of the study can be used in the work of ministries and departments dealing with digitalization issues when developing digital policies in the field of economic management, where it is important to take into account not

only technological solutions, but also their impact on the availability of services and the efficiency of budget processes.